

Samsonowicz, Henryk

"Recht und Verfassung der
Gesellschaften Mit St. Jörgenschild in
Schwaben : untersuchungen über Adel.
Einung Schiedsgericht und Fehde im XV
Jh.", Herbert Obenaus, Göttingen 1961 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 55/1, 152-153

1964

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Herbert Obenaus, *Recht und Verfassung der Gesellschaften Mit St. Jörgenschild in Schwaben. Untersuchungen über Adel, Einung, Schiedsgericht und Fehde im XV Jh.*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht 1961, s. 265. Veröffentlichungen des Max—Planck—Instituts für Geschichte, Schrift 7.

Książka H. Obenaus dotyczy spraw, które przywodzą na myśl historykom polskim dobrze znane analogie. Na przełomie XIV i XV w. szlachta Appenzell (obecnie kanton w pñ.-wschodniej Szwajcarii) w wyniku nieustannych zatargów ze zwierzchnikiem tych ziem — opatem St. Gallen, zorganizowała w 1406 r. związek Tarczy św. Jerzego, który wystąpił zbrojnie o zerwanie więzów zależności od feudała duchownego. W 1437 r. po długich walkach mieszkańcy Appenzell uzyskali niezależność, przy czym czynnikiem kształtującym ich życie polityczne i prawne był właśnie związek *mit St. Jörgenschild*, jeden z głównych czynników składowych powstałego w 1488 r. Związku Szwabskiego. Dzieje związku, którego zbieżność ze Związkiem Pruskim w czasie i formie działania jest uderzająca, zaczęły budzić zainteresowanie historyków niemieckich jeszcze przed wojną¹.

Obenaus występuje obecnie z częściową polemiką z tezami dawniejszymi, rozwijając zagadnienia ustrojowe. Książka dzieli się na 5 rozdziałów. W pierwszym przedstawiona została ogólna charakterystyka związku jako organu miejscowego rycerstwa, przy czym słusznie chyba autor starał się podkreślić wspólne interesy stanowe leżące u podstaw organizacji. W sposób zwięzły i bardzo interesująco przedstawia też najważniejsze normy prawne, wykształcone w ciągu pierwszej połowy XV w., które pozwalały na utrzymywanie jedności działania związku przez przeszło pół wieku. Należał do nich przede wszystkim zakaz walki między poszczególnymi członkami związku, realizowany za pomocą wprowadzenia sądów rozjemczych, dokładny podział kompetencji, unormowanie stosunków międzystanowych ze szczególnym uwzględnieniem kredytowych obrotów pieniężnych. Rozdział drugi omawia działalność związku niosącego pomoc swym członkom w wypadkach konfliktów z przeciwnikami zewnętrznymi. W sposób ciekawy, acz na pewno dyskusyjny, przedstawia tam autor środki i możliwości prawnej pomocy na przykładach konkretnych sporów z czterdziestych lat XV w., omawia też znaczenie walk i sporów (*Fehde*) w ówczesnym społeczeństwie, podkreśla udzielanie zespółowej pomocy w wypadku uznanym przez związek za *rechte Fehde* i wreszcie konkluduje wskazaniem trzech głównych sił, którymi związkowcy się posługiwali. Było to prawo, pojmowane dość specjalnie przez współczesnych, „część rycerska” i wreszcie siła militarna, która w gruncie rzeczy była (i jest) ostatnią instancją przy wszelkiego rodzaju sporach. Trzeci rozdział omawia bardzo szczegółowo funkcję i organizację sądu rozjemczego regulującego życie związku, tak wewnętrzne, jak i w stosunkach zewnętrznych z cesarzem czy sąsiadami. Znowu trzeba podkreślić tu szerokie ogólnoniemieckie tło, na jakim autor ukazał działalność i formy sądu. Czwarty rozdział dotyczy charakteru prawnego związku i jego organizacji. To pierwsze zagadnienie scharakteryzowane jest pod kątem znaczenia przysięgi i zobowiązania oraz konsekwencji ich złamania czy przekroczenia. Organiza-

¹ H. Mall, *Die Rittergesellschaften Mit St. Jörgenschild in Schwaben, Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Einungsbewegung in 15 Jh. 1. Politische Geschichte 1404—1437*. „Darstellungen aus der württembergischen Geschichte” 33, 1941.

cja ujęta jest dość szczegółowo i analizuje tak poszczególne instytucje związkowe, decydujące o karach i upomnieniach członków z „kapitanem” — starostą związku (*Hauptmann*) i rajcami. Osobne działy poświęcone są organizacji kancelarii, finansom, opartym na podatkach członków, i wreszcie zagadnieniu członkostwa. To ostatnie traktowane jest przez autora jako forma udziału w reprezentacji krajowej. Wreszcie ostatni rozdział zatytułowany „Prawno-społeczna pozycja Związku i jego udział w życiu pld.-zachodniej Rzeszy”, dość skrótowo przedstawia szlachecką bazę społeczną i jej działalność w XV-wiecznym państwie. Książkę zamykają zestawienia dokumentów, na których autor się opierał, wykaz źródeł i literatury oraz indeksy osobowy i rzeczowy.

Refleksje, które się nasuwają, dotyczą paru zagadnień. Wspomniane zostały już analogie z sytuacją istniejącą na terenie Prus w XV w.², gdzie również miał miejsce opór feudalnego społeczeństwa w stosunku do duchownego suwerena kraju. W strukturze społecznej i gospodarczej państwa feudalnego w okresie rozwiniętej gospodarki towarowo-pieniężnej władza duchowna musiała już być oczywistym balastem dla całej ludności, a ponadto nieusprawiedliwioną konkurencją dla rycerstwa. Konkurencja ta przejawiała się w sprawowanej władzy, w roszczeniach do uzyskania wpływu na chłopów, na mieszczaństwo; przejawiała się też w działalności gospodarczej. Ta ostatnia była dodatkowym czynnikiem powodującym powszechne niezadowolenie. Szkoda, że Obenaus nie zajął się bliżej przedmiotem sporu między rycerstwem i opatem. Jak się wydaje, w grę wchodził problem zależności chłopów, wykorzystywanie pastwisk itp., a więc też sprawy ściśle związane z konkurencją gospodarczą. Rycerstwo występowało tu w obronie — świadczy o tym m.in. sama defensywna nazwa związku — tarcza św. Jerzego. W obronie czego? Tego zagadnienia, związanego z dziejami struktur świadomości społecznych, autor w ogóle niemal nie postawił. Wydaje się, że chodziło o „obronę” możliwości rozwoju interesów klasowych i terytorialnych w oparciu o realny układ sił gospodarczych. Natomiast motywem przewodnim rozważań autora jest problem wytwarzającej się jedności społecznej określonej grupy³. I tu w sposób przekonywający ukazuje genealogię tej jedności. Powstała ona z grup feudałów świeckich — *Grafen, Herren, Ritter, Knechte* — walczących o niezależność i samodzielną kontrolę swego dalszego rozwoju. W przypadku Appenzell, miasta — też przecież w Niemczech XV w. oparte na feudalnych przywilejach i feudalnej strukturze — nie były równorzędnym partnerem rycerstwa, tak jak miało to miejsce w Prusach. Natomiast współdziałanie ze Związkiem Szwabskim takich potęg miejskich, jak np. Norymbergi zmieniło nieco strukturę organizacji politycznej, która zerwała już z typem średniowiecznym władztwa, a poprzedzała nowożytny system państwa. Dzięki pracy Obenausa mamy możliwość lepszego poznania prawnych form działania jednego z tych przejściowych twórców politycznych w średniowieczu.

Henryk Samsonowicz

² Por. M. Biskup, *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV w.*, Warszawa 1959, s. 15.

³ Por. co na temat przejściowych form społeczeństwa feudalnego pisze J. Dhont, *Les „solidarités” médiévales. Une société en transition: La Flandre en 1127—1128*, AHES 1957, z. 4.